

"בציפייה לגאולה שלמה"

פרק ט חינוך לחיים במשפחה

יחידה 16 | "תרומת הגורן" - תשובות חינוך

יחידה 17 | התבוננות באורחות חייהם של הרב והרבנית גורן

דבורה רוזנברג - הממונה על חינוך לחיים במשפחה בחמ"ד

"תרומת הגורן"¹ - תשובת חינוך

16

דבורה רוזנברג

מטרות היחידה

1. לעיין בתורתו החינוכית של הרב שלמה גורן וביכולתו המופלאה לחבר תורה עם דרך ארץ, אידאולוגיות גדולות עם הלכה למעשה ותפיסת עולם רחבה עם ירידה לפרטי החיים.

2. להתוודע לאישיותם המופלאה של בני הזוג, אשר חיברו את תורת ישראל לעם ישראל בארץ ישראל, את המשפחה ואת היחידים גם יחד, בעשייה יום-יומית מעוררת כבוד והשראה.

סיפורים נוספים המתאימים ללימוד הנושא "חינוך לחיים במשפחה" מופיעים בתחילת החוברת. מומלץ להיעזר בסיפורים הללו:

- שתי שורות שוקולד
- צאן קדושים
- חכמת נשים בנתה ביתה
- על מידת הצדקה
- "א-מחייה" - לנצל כל רגע!
- סיפורי בדים

מי ייתן ונזכה ללמוד מאורחות חייהם וללכת בדרכם.

עצמאותו של התלמיד - דילמה חינוכית עדינה וכבדת משקל: בן המעוניין ללכת לישיבה ובוחר בדרך השונה מרצונם של הוריו ("תרומת הגורן", סימן ל) במצב המתואר לעיל קיימת התנגשות בין החובה והמצווה לכבד את ההורים ולקיים את רצונם, ובין הערך של לימוד תורה ובחירת ישיבה המתאימה לאופיו ולרצונו של הבן. השאלה כוללת שלושה מקרים:

1. הבן רוצה ללמוד תורה והוריו מתנגדים לכך.

2. ההורים מעוניינים שבנם ילמד בחו"ל, והבן מעוניין ללמוד בארץ ישראל.

3. הבן והוריו חלוקים ביחס לשאלה באיזו ישיבה על הבן ללמוד.

הרב גורן מכריע על פי מקורות רבים, וכאן מובאת תמצית דבריו.

ביחס לשאלה הראשונה, מצטט הרב את דברי הגמרא במסכת מגילה (י"ז ע"א), שיעקב לא נענש על אותן שנים שבהן עסק בתורה בבית עבר ולא כיבד את הוריו. הרב מוסיף את דברי השולחן ערוך (יורה דעה, הלכות כבוד אב ואם, סימן רמ, סעיף ג) ש"תלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם", ומוסיף שאין הכוונה רק למקרה כמו יעקב אבינו, שלמד תורה בהתאם לרצונם של הוריו, אלא שבכל מקרה יש להקדים את עשיית רצון ה' לפני כל גורם אחר. הרב גורן מוכיח זאת מכמה מקורות:

1. מההלכה שאין לשמוע למלך כאשר המלך גוזר לעבור על דברי תורה (אף על פי שעונשו של העובר על מצוות מלך ישראל הנו מוות).

1 "תרומת הגורן" - אוסף תשובותיו של הרב שלמה גורן לשאלות שהופנו אליו מהארץ ומחול במשך למעלה מארבעים שנה. התשובות המובאות בספר לקוחות מחיי השגרה והן נכתבו כמענה לשאלות יחיד, אולם משתקפות ונגלות בהן אישיותו, גישתו ותורתו של הרב, וכן עמדתו ביחס לחשיבות שילוב ההלכה בחיים המודרניים.

מבנו ללמוד תורה או לצוות עליו לנהוג כנגד מצוות התורה, מכיוון שאין זה נוגע להנאתו האישית.

3. מכך שעל ההורה עצמו ישנה חובה ללמד את בנו תורה, או לפחות לסייע לבנו ללמוד תורה, ואם האב לא עשה כך חלה על הבן חובה ללמוד בעצמו, כדברי השולחן ערוך (יורה דעה, סימן רמה, בעיקר בסעיפים א, ד"ו).

ביחס למקרה השני, של בן הרוצה ללמוד תורה בארץ ישראל והוריו מתנגדים לכך אף על פי שהם מסכימים שילמד תורה בחו"ל, מביא הרב גורן את תשובת בעל ספר "תרומת הדשן" (סימן מ), כפי שנפסק בשולחן ערוך (יורה דעה, הלכות כבוד אב ואם, סימן רמ, סעיף כה): "תלמיד שרוצה ללכת למקום אחר, שהוא בוטח שיראה סימן ברכה בתלמודו לפני הרב ששם, ואביו מוחה בו לפי שדואג שבאותה העיר העובדי כוכבים מעלילים, אינו צריך לשמוע לאביו בזה". קל וחומר שהדבר נכון ביחס ללימוד תורה בארץ ישראל, שיש מצווה להתגורר בה ולעלות אליה. הרב גורן מביא כמה מקורות לחיוב מצוות יישוב ארץ ישראל בימינו, ומוסיף מקורות מדברי אגדה על מעלת לימוד התורה בארץ ישראל, למשל דברי המדרש בבראשית רבה על פרשת בראשית (פרשה טז, סימן ד): "זוהב הארץ היא טוב, מלמד שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י". לאור מקורות אלה ואחרים מסיק הרב גורן שאין הבן חייב לשמוע בקול אביו בעניינים אלו.

גם ביחס למקרה השלישי, שבו הבן והוריו חלוקים ביחס לשאלה באיזו ישיבה על הבן ללמוד, ממשיך הרב באותו קו שנקט ביחס לשני המקרים הקודמים, שהבן יכול ללכת לישיבה שעל פי רצונו והבנתו יצליח בה יותר מאשר בישיבה שהוריו מעדיפים. הרב מסייג את דבריו וכותב שעל הבן להיות לכל הפחות בן שש עשרה, שאז זו "שעה שהדעת מלבלב ויוצא עד שיעשה פרי והוא משתסרי" (כלשון המאירי בספרו בית הבחירה למסכת קידושין דף ע"א).

לאור הפסיקות הללו אנו רואים שדעת הרב גורן היא שיש לאפשר לנער שעמד על דעתו והוא בעל יכולת הבנה לנהוג על פי ראות עיניו, גם בניגוד לדעת הוריו, ביחס ללימוד תורה ובחירת המקום ללימוד תורה. נראה שהרעיון הטמון בפסקים אלה הוא שהן ההורים והן הבן צריכים לייסד את הקשר ואת חובת ההוקרה והכבוד של הבן כלפי הוריו על הבסיס של עשיית רצון ה' ועל חיים המושתתים על עבודת ה' וקיום מצוותיו.

אמנם פעמים רבות אפשר להגיע להסכמה בצורה חכמה, אך בכל מקרה של סתירה

בין רצון ה' לרצון ההורים יש להעדיף את המחויבות לקיום רצון ה'. כתוספת לדברי הרב גורן צריך לומר שמובן שמצד הבנים הדבר צריך להיעשות בעדינות ובזהירות, רק אחרי הקשבה ראויה לבקשת ההורים (שייתכן שאינה סותרת כלל את קיום התורה והמצוות), ומתוך כבוד להורים. על הבן לבדוק את עצמו ולוודא שכונתו ומעשיו אכן נובעים מרצון לקיים את מצוות התורה בשלמות, ולא חלילה כ"הזדמנות" לעקוף את ההורים ולשלול את עמדתם, ועל כגון זה נאמר "ויראת מאלוקיך אני ה'" - וכלשון רש"י (ויקרא פרק יט): "לפיכך נאמר בו 'ויראת מאלוקיך' - המכיר מחשבותיך. וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו, נאמר בו 'ויראת מאלוקיך'".

לסיכום:

הרב גורן עמד על כך שהאחריות מוטלת בעיקר על התלמיד עצמו, שצריך ללמוד במקום שלבו הפך.

הרב גורן כפוסק עצום הבקי בכל מכמני התורה, פסק בשאלות העומדות בפני מערכת החינוך והמחנך ומצריכות תשובות מורכבות; אי אפשר להחליט באופן גורף על החינוך המתאים לכל שכבות הגיל כולן, אי אפשר לקבוע קריטריון אחיד לסילוק תלמידים בעת הצורך וכד'.

ניתן ללמוד מתשובה נבחרת זו שני יסודות מרכזיים: היסוד הראשון הוא שעל התלמיד לדעת שאין הדבר תלוי אלא בו, והאחריות האישית מוטלת עליו מכיוון שאנו סומכים עליו ובטוחים ביכולותיו. היסוד השני הוא כי תפקידם של מחנכי ילדי ישראל להביט בתלמידים המיוחדים שניצבים למולם ולבחון בסבלנות ובהעמקה מה הדבר המתאים והנכון להם.

תשובותיו המעמיקות של הרב צריכות להיות לנו מצפן חינוכי, כמו גם ההתבוננות באורחות חיי המרתקים שילמדו במהלך השנה בכל מוסדות החינוך של החמ"ד. הלימוד אינו מסתכם בעיסוק בתשובות ובסיפורים היסטוריים גרידא, אלא חושף את התלמידים לתורת חיים של רב ופוסק בעל שיעור קומה תורני ורוחני המשמש מגדלור לכולנו.

התבוננות באורחות חייהם של הרב והרבנית גורן

17

דבורה רוזנברג

מטרות היחידה

1. לעיין בתורתו החינוכית של הרב שלמה גורן וביכולתו המופלאה לחבר תורה עם דרך ארץ, אידאולוגיות גדולות עם הלכה למעשה ותפיסת עולם רחבה עם ירידה לפרטי החיים.

2. להתוודע לאישיותם המופלאה של בני הזוג, אשר חיברו את תורת ישראל לעם ישראל בארץ ישראל, את המשפחה ואת היחידים גם יחד, בעשייה יום-יומית מעוררת כבוד והשראה.

סיפורים נוספים המתאימים ללימוד הנושא "חינוך לחיים במשפחה" מופיעים בתחילת החוברת. מומלץ להיעזר בסיפורים הללו:

- שתי שורות שוקולד
- צאן קדושים
- חכמת נשים בנתה ביתה
- על מידת הצדקה
- "א-מחייה" - לנצל כל רגע!
- סיפורי בדים

מי ייתן ונזכה ללמוד מאורחות חייהם וללכת בדרכם.

על אמונה עמוקה והשקפת עולם שלמה ומגובשת; בין אדם לאלוקיו

"ביתנו היה בית של תורה. שולחנו של אבא בחדר העבודה שלו היה תמיד עמוס בערמות של ספרי קודש פתוחים, זה על גבי זה. אבא נהג לעיין בספרים, ללמוד, להכין הרצאות ושיעורים ולכתוב פסקים ומאמרים. אבא אהב את לימוד התורה והקפיד על לימוד המכסה היומית שקבע לעצמו באופן יום-יומי. גם אם היה חוזר הביתה בשעות הקטנות של הלילה היה מתיישב ליד השולחן ומשלים את תלמודו; שכונה שלמה חשוכה, ורק בחלון אחד דולק האור - חלון חדרו של אבא.

אבא היה נהנה במיוחד לדבר דברי תורה עם חבריו הרבנים, תלמידי חכמים גדולים וידועים, שרבים מהם נהגו לפקוד את ביתנו. השיחות ביניהם היו מלאות קדושה, מלאות התלהבות וגדושות באהבת התורה. פעמים רבות הטונים הגבוהים נשמעו למרחוק.

זכור לי כי פעמים הייתי בדרכי הביתה ומרחוק הייתי שומעת את ה'צעקות' של אבא מדבר בטלפון דברי תורה עם מי מחבריו. נהגתי להשתעשע בניחושים, על סמך רמזים שונים (יידיש או עברית, גוף ראשון או שלישי, הנושא הנדון ועוד), מיהו בן שיחו של אבא הפעם".

הבת, ד"ר דרורית תמרי, פסיכולוגית

לסיפור המסופר שני חלקים: חלק ראשון - לימודו האישי של הרב גורן; חלק שני - הרב גורן בלימוד בחברותא.

1. איזו "אווירה" יש בכל אחד מן החלקים?

(בראשון - שקט, התכנסות, חריצות; בשני - אינטראקציה, התלהבות, ויכוח, פלפול)

2. מהן התכונות של הרב העולות מן הסיפור?

3. באיזה אופן הושפעה בתו של הרב מאווירה זו ששררה בביתה?

4. חשבו על מידה, תכונה או מעשה נאצל של הורכם שמשפיעים על אוירת הבית ושאותם אתם סופגים.

על עמל בתורה; בין אדם לאלוקיו

"במסגרת תפקידו כרב הראשי לצה"ל שהה הרב גורן במכוניתו שעות ארוכות בדרכים, בנסיעות לכל קצווי הארץ בעתות מלחמה ובעתות שלום. את הנסיעות הארוכות היה הרב מנצל ללימוד תורה.

הרב התקין לעצמו מנורת לילה קטנה בתוך הרכב ועל החלון האחורי עמד סט קטן של ש"ס בבלי. תא המטען של האוטו כלל מיני-ספרייה תורנית עם ש"ס ירושלמי, רמב"ם ו'שולחן ערוך', וכל רגע חופשי נוצל ללימוד".

הרב אריה שלום, נהגו של הרב בתקופת מלחמת ששת הימים ולאחריה

1. דמיינו לעצמכם את האוטו שלכם. דמיינו תא מטען שבו נמצאים כל אוצרותיכם הרוחניים. אילו פריטים היו שם?

כתבו רשימת פריטים (לא חייבים להיות שם רק ספרי לימוד, אלא פריטים שמייצגים את ערכיכם ומאפיינים אתכם). התחלקו לזוגות והקריאו לבן הזוג את רשימת הפריטים שכתבתם. שמעו את הרשימה של בן הזוג.

שקפו זה לזה, על סמך היכרותכם עם בן הזוג, במה פריטים אלו מאפיינים אותו.

לדוגמה: אני שומע שבתא המטען שלך יש בלונים וצבעים. אני רואה בך את תכונת השמחה והיכולת שלך לשמח אנשים בכל מצב וכו'.

2. הרב גורן ניצל את כל זמנו החופשי ללימוד תורה. כיצד אתם יכולים לנצל את זמנכם החופשי לעשיית טוב?

בחרו דבר אחד קטן שאותו תעשו השבוע בזמנכם החופשי.

במפגש הבא אפשר לשתף את שאר הכיתה באותו "ניצול זמן טוב".

על רגישות, אדיבות והכלה; בין אדם לזולתו

"פ' הייתה אשה חירשת, סכיזופרנית וערירית, ככל הנראה ניצולת שואה שלא נותר זכר ממשפחתה. מעולם לא ידענו איך הכירה את סבתא, אך מאז ומתמיד הייתה חלק מנוף ביתם של סבא וסבתא.

בניגוד לנשים האחרות במטבח של סבתא, את פ' לא היה קל להכיל. ראשית, מכיוון שלא שמעה, ולכן גם דיבורה לא היה ברור והיה קשה מאוד לתקשר אתה. מעבר לכך, ככל הנראה על רקע מחלת נפש שעמה התמודדה, היא הייתה נתונה למצבי רוח סוערים.

בני המשפחה לעתים איבדו את סבלנותם כלפיה, אך לא סבתא. סבתא הייתה אשה רגועה ורק לעתים נדירות שמעתי אותה מרימה את קולה. אחת הפעמים היחידות שבהן שמעתי את סבתא מרימה את קולה הייתה כאשר אחד מבני המשפחה כינה את פ', שלא בפניה כמובן, 'החירשת'. סבתא עצרה את מה שעשתה באותו הרגע, הישירה את מבטה, הרימה את קולה על אותו בן משפחה ואמרה: 'לא לקרוא לה ככה! לא מכנים אדם בנכותו'. מאז היה מהדהד באוזניי המשפט הזה כמנטרה במפגשים שהיו לי לאורך השנים עם אנשים המתמודדים עם נכויות שונות.

כעבור שנים, פ' חלתה ונפטרה. התברר שאכן מדובר באישה בודדה בעולם, שלה רק בן משפחה רחוק הגר בארה"ב. כאשר סבתא הבינה שלא יהיה מניין גברים בלוויה ולא יהיה מי שיאמר על קברה קדיש, היא גייסה מיד את כל גברי המשפחה. הלוויה התקיימה באמצע היום, כך שכל בני המשפחה עזבו את עבודתם כדי להשתתף בה - חתן אחד היה עובד בכיר בבנק, אחר רופא בכיר בבית חולים, כמה עורכי דין ועוד. כולם התגייסו בעקבות הצו של סבתא לקיים חסד של אמת".

עינת ישפה, נכדת הרב והרבנית, פסיכולוגית

הרבנית צפִיָּה גורן יצאה מגדרה לחטן עזרה לזולת, ולפנים משורת הדין הכניסה לביתה אישה עזובה וחולה זו וטיפלה בה. ולא רק זאת, אלא שעשתה אתה חסד של אמת לאחרי חותה וגייסה אנשים נוספים לצורך כך.

1. חשבו על מעשה דומה שעשיתם. בחרו מעשה שיש בו שני המאפיינים:

- חסד שלכם עם דמות או עם כמה דמויות

- הנעת אנשים אחרים סביבכם כדי לגמול חסד עם אותה דמות או עם דמות אחרת

2. שתפו את חבריכם: מה חשמתם תוך כדי המעשה? כיצד חוויתם את גיוס האנשים סביבכם לטובת העניין? מי יצא נשכר יותר ממעשה זה, אתם או האדם שגמלתם עמו חסד?

על חיים של שליחות למען כלל ישראל; בין אדם לזולתו ולעמו

"כילדות קטנות, וגם כנערות, היינו מתלוות אל סבתא בפעילויות השונות שלה. כמו סבא, כך גם סבתא לא עשתה אבחנה בין פעילותה הציבורית והאישית. היינו יכולות להתחיל את הבוקר במפגש נשים בסניף 'אמונה', להמשיך את היום בקניות, בטיול ועוד.

אנשים רבים הכירו את סבתא וזיהו אותה, גם כאשר לא הייתה ב'תפקיד רשמי' אלא סתם 'סבתא' שלנו. לעתים קרובות ימי הכיף שלנו היו נקטעים בשל מפגשים כאלה, כאשר אדם לא מוכר היה פונה לסבתא ומספר לה על תלאתיו וצרותיו ומבקש עזרה. סבתא תמיד הייתה נעצרת, מבקשת את סליחתנו ומקשיבה לפונה; תמיד ברוגע, עם חיוך ובסבר פנים יפות.

פעם פקעה סבלנותי, ומתוך תסכול שאלתי את סבתא למה האנשים הפונים אליה אינם יכולים לכבד את העובדה שהיא כעת 'לא בתפקיד' וכעת היא 'שלונו'. סבתא ענתה לי שלדעתה, אנשים מבינים שכעת היא ב'זמן פרטי', ואם הם בכל זאת פנו אליה, משמע שהם נמצאים במצוקה, וכשאדם במצוקה לא משיבים פניו ריקם. לכן היא מקפידה לא רק להאזין ולהשתדל לעזור, אלא לעשות זאת בסבר פנים יפות ובלי לשדר לו שהוא מטריד אותה. משפט זה נותר בי כמעין צוואה לא רשמית של סבתא, ועד היום אני מקפידה מאוד ללכת בדרכה זו.

עינת ישפה, נכדת הרב והרבנית, פסיכולוגית

1. המחיוז את הקטע המסופר. בחרו מי יגלם את דמות הסבתא, את הנכדים ואת עוברי האורח. הציגו כמה תגובות אופייניות שיכולות להתאים בסיטואציה זו: הסבתא עונה בחן ובאדיבות; הסבתא מתעלמת; הסבתא עונה בקצרה ופונה לדרכה; הסבתא נכנסת לשיחה ארוכה מאוד בעוד שנכדיה כבר פונים לדרכם וכו', כיד הדמיון הטובה עליכם.

2. ערכו דיון ובררו: מה הכי נכון לכל אחד מהצדדים? האם יש אפשרות לתגובה שלא תבוא על חשבון אחד הצדדים? מהי הלמידה המשמעותית ביותר של הנכדים מהמעשה של סבתא ומההסבר שנתנה?

3. האם אתם מכירים מעשים מעין אלו בקרב בני משפחתכם? שתפו. כיצד אתם מרגישים וחווים זאת?

על מחויבות ושליחות לצד משפחתיות ופרטיות; בין אדם לעצמו

"במסגרת תפקידיו הרבים של סבא ותפקידיה הרבים של סבתא, הן כאשת רב והן כדמות ציבורית ייצוגית בפני עצמה, סבא וסבתא נסעו לעתים קרובות וביקרו במדינות קרובות ורחוקות, מוכרות יותר ואקזוטיות.

מכל מקום בעולם שבו ביקרו, הקפידו סבא וסבתא לשלוח לנו, הנכדות, גלויות שמצדן האחד משתקפות תמונות נוף מרהיב האופייני לאותו מקום או צילומים של ילדי המקום, ובצדן האחר, בכתב יד צפוף, מכתב קצר המספר בשפה המותאמת לנו, הנכדות, על אודות חוויותיהם באותו ביקור. איזו חוויה נהדרת זו הייתה, איזו התרגשות, כילדה קטנה, לקבל גלויה אישית מסבא וסבתא המבקרים במדינות רחוקות! לנו, הילדים, היה מובן מאליו לקבל את הגלויות המיוחדות מרחבי העולם, וציפינו להן בהתרגשות רבה בכל נסיעה. רק לאחר שנים רבות, כאשר בגרתי, הבנתי עד כמה הדבר היה מיוחד – בין כל עיסוקיהם הרבים והרשמיים, סבא וסבתא התפנו לבחור גלויות, לרכוש בולים, לכתוב חוויות אישיות לכל אחת מאתנו מכל עיר שבה ביקרו ולשולחן בדואר. זו הייתה דרכם של סבא וסבתא לראות כל נכד ונכדה בפני עצמם, ולהתייחס אליהם בדרך מיוחדת.

מלבד הגלויות, סבא וסבתא תמיד הקפידו לחזור ממסעותיהם עם מזוודות מלאות במזכרות ובמתנות מכל רחבי העולם. החל מפסלונים חיות ובובות האופייניות לאותה המדינה שבה ביקרו וכלה במתנות 'פרקטיות' – בגדים, נעליים, משחקים ועוד.

באחד מביקוריו הרשמיים לנו יורק סבא 'נעלם' באחת מחנויות הכל-בו הגדולות. סבתא חיפשה אחריו שעה ארוכה, ולבסוף, כאשר נפגשו, סיפר סבא לסבתא כי חיפש בושם לקנות עבורי, נכדתו הבכורה, בושם שידע שאני אוהבת. התברר שהוא לא זכר את שם הבושם המסוים אך זכר את שם החברה, וכך ניגש הרב גורן, בלבושו הרבני, לדוכן הבשמים של אותה חברה וביקש את 'הבושם הכי יקר'. כשסבתא סיפרה לי את הסיפור, התרגשתי עד מאוד. הבושם שקנה אמנם לא היה 'הבושם שלי', אבל מאותו הרגע הוא הפך ליקר בעיניי, ואגלה סוד קטן – מעולם לא סיימתי את אותו בקבוק, הוא עדיין שמור אצלי כמזכרת מרגשת לדאגתו ולאהבתו של סבא.

כששהינו בשליחות בארה"ב בילדותנו, סבא וסבתא הרבו לבקר אותנו. תמיד ציפינו בכיליון עיניים לביקורים שלהם. למרות שביקורים אלה היו מלאים ב"רשמיות", סבא וסבתא תמיד הקפידו לפנות לנו, הנכדים, זמן איכות. הם היו מחכים לנו בתחנת האוטובוס כאשר חזרנו מבית הספר, מספרים לנו סיפורים ומטיילים אתנו בסופי השבוע הארוכים. יותר מכול אהבנו את ה'מעדנים' שסבא היה מכין לנו; מאכלים שרק הוא ידע להכין. כאשר סבא רצה לפנק אותנו הוא היה נעמד במטבח, מקלף תפוחי אדמה ופורס אותם לעיגולים ומטגן אותם בשמן עמוק, וכך, זכינו למנות מיוחדות, לצ'יפס של סבא..."

עינת ישפה, נכדת הרב והרבנית, פסיכולוגית

1. כתבו גלויה "דמיונית" מסבא הרב שלמה גורן הכותב לנכדתו על הקורות אותה בביקור חשוב בארץ רחוקה (חשבו על פעולות אופייניות שעשה בביקוריו: מפגש עם יהודים מחו"ל, בביקור בבתי כנסת, מפגש עם אנשים רמי מעלה, ראיית נוף יפה, קניית מתנה לנכדים).
2. כתבו גלויה דמיונית מסבא וסבתא שלכם אליכם. הגלויה אינה חייבת להישלח מטיול בחו"ל, היא יכולה לתאר בפניכם, הנכד או הנכדה, את סדר יומם, את רגשותיהם כלפיכם וכו'.
3. הקריאו ושתפו. עמדו על ההבדלים בין שני סוגי הגלויות שכתבתם.

